

שנת י"ב צד 86: המליך שנה כ"ה צד 185; מרכי בן הלל הכהן בכנסת ישראל ח"א 250; בריונין בהשלח ח"ג 244, 434, 521; סלושן, קורות הספרות החדשה, ע"י ספתחות; בריונין, סמאלענסקי ותולדותיו, ווילנא 1901; הנ"ל, פרץ בן משה סמולנסקין חייו וספריו ווארשא 1907; א' יצחקי, פרץ סמאלענסקין זיין לעבען און ליטערארישע ווירקונג, ווארשא 1905.

א.

סמבטיון (נכתב ג"כ סמבטיו, סבטיו): שם נחר אנדי ומסורת בירי היהודים כי הנהר הזה שובת ביום השבת, וע"ש זה נקרא סבטיון (בהברה ספרדית "שבת" ואותיות "יון" נוספות ע"פ דרכי לשון יונית ורוסית). ר"ע אמר לטורנסרופוס סמבטיון יוכיח על שביתת שבת (סנהדרין ס"ה:) ופירש"י נהר אחד של אבנים ובצל ימות השנה שומף והולך וביום השבת שוקט ונח. ובמדרש אמרו שנהר סמבטיון טושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (ב"ר פ"א, פסיקתא רבתי פכ"ג). בשאלות פ' בראשית נאמר כי סמבטיון רץ כל הימים ובשבת הוא עומד. חלק מעשרת השבטים שגלו ע"י שלמנאסר מלך אשור הגלה לנהר סמבטיון, ואכרו לשלש גליות גלו ישראל, אחת לפנים (לעבר) מנהר סמבטיון ואחת לדפני של אנמוכיא ואחת שירד עליהם הענן וכסה, לאמך לאסורים צאו (ישעיה מ"ט) אלא שגלו לפנים מנהר סמבטיון (ירוש' סנהדרין סוף פ"י, ב"ר פ"ג, פסיקתא רבתי סוף פ"א, איכה רבתי פ' בלע). תרגום יונתן על פסוק ויאמר הנה אנכי כרת ברית (שמות ל"ד) יאמר: בזמן דיהבון בשבייתא על נהרות בבל ואסיליקינון מתמן ואשרינון מן לגיו לנהר סמבטיון וכו'. הרמב"ן בפירושו ע"פ אמרתי אפאיהם (דברים ל"ב כ"ו) יאמר: והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר נון הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא נון מלשון וינו שלום, אתה נח, כי העומדים אחריו מוסרים מבני אדם, וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת, כי יום השבת בלשון ההיא סבט כאשר הוא בערבי, ונהוג בלשונם להוסיף בתארים יון, אוזביון חורין אליו וכן הרבה. עכ"ל.

[דעת הסופרים הקדמונים אדות סמבטיון] פליניאוס (פליא פ"ח) שמע שמץ מן הנהר הפלאי הזה ויאמר עליו In Judaea rivus sabbatis omnibus succatur (ביהודה מידי שבת בשבתו יחרב הנהר) ויוסיפוס כתב בהיפך (מלחמות ס"ז פ"ה א') כי הנהר ההולך בין ערי ארכאיה (ארכא) ורפניא (בהרי הלכנן) עוכד חרוב כל ימות החול אף כי כמבעו שהוא שומף בחרצה, ובשבת כאלו לא היה לו חלוקה מקודם שב לאיתנו לשמוף והיו קורין אותו על שם שבת "שבטיון". ונראה כי הוא ערבב הדברים ששמע מפי ההגדה, גם בפניקיא היה נהר Lytos (זאב, ובלשון סורסי נקרא זאביתא), או הזאב הגדול, ומבונה אצל הסופרים Zābaros וחוא באשור, זהו הסמבטיון (חערצמפלר נעשיבט 866). חושבים שסמבטיון הוא באפריקא סמוך לארץ אביסיניא

לא עלה בידו, כי הוא היה משורר בפה אך לא בכתב. ובפרט הזהיר את המבקרים "שעל המבקר לשים עין על הספר ולא על המחבר, וכיד המחבר להשיב על הבקרת אך לא לשים תהלה במבקר". בשנים הראשונות הפסיק את השחר כמה פעמים מחוסר כסף אך משנת ה' והלאה נתרבו חותמיו ברוסיא והתפרנס בכבוד, וגם בשנים האחרונות מחמת הרדיפות ברוסיא נתמעטו חותמיו וחי חיי צער ודוחק, ובפרט סבל הרבה ממחלת הריאה והגרון שהיו סיבת מיתתו. וגם במחלתו לא הניח העט מידו והיה כותב מאמרים כשהיה שוכב על סמטתו. השחר העמיד כמה סופרים, ויש שהדפיסו ספרים שלמים שנמסחו להשחר בסיכונים מיוחדים. השמעת השחר על המשכילים בזמנו היתה רבה מאד.

[בתור מספר] הספור הראשון שהדפיס סמאלענסקין הוא "התועה בדרכי החיים" ובו הראה את כשרונו הגדול בתור כותב ספורים. הספור הזה הוא היותר גדול בכמותו מיתר ספוריו, ויצא בארבע מהדורות, שלא זכה עוד שום מחבר זולת מאפו. ספוריו עשו רושם עז על הקוראים שמצאו מלבד ציורים ומחזות המשעשעים את הלב גם מליצה וחכמה ודברי מוסר, ובוה הוא שונה סמאלענסקין מיתר המחברים ספרי ספורים כי מנמנם רק להשתעשע ולא להורות. בספורו ע"ד יוסף היתום (הוא בעצמו) מעיר מרמזה (אדעסא) כוונתו היא "לפקוח עינים עורות לכל יפלו במהמורות כמו נוקשתי נפלתי אני ונמלטתי בעור שני, למען הודיע להחולכים בדרכי החיים כי מצודות חורמים פרושות ליד מעגלם וישמרו רגלם מהלכר" (התועה ח"א 2).

[שאלת הנשים] בספר הזה הוא נוגע גם שאלת הנשים, ומתנגד לשיווי זכויותיהן, ומדבר בפרט נגד הנשים חלוקות לקח בבתי מדרש למדעים. תמצית דבריו נגד "נאולת" הנשים היא: כי הטבע הבדיל את הנשים מעל האנשים ויסד למו דרך אחרת ומטרה אחרת, ואוי אוי לו להאיש אשר יאמר לפלס לו נתיב נגד חקי הטבע, כי הוא יכרע ויפול שרוד במלחמה הזאת ולא יקום.. איך נכסל להשות את האשה אשר לא בכח ידיה ולא במבנה גויתה תשוה להאיש, ואם כן איך תוכל להדמות אליו, ומלבד זה הבדילן הטבע לעתים מווסנים מכל עבודה ומעשה. ומה לנו הנברים לעשות למענן? מדוע תצעקנה עלינו כי גזלנו חלקן? האם תמצא ירינו לקחת מחצית העתים המווסנים להיות חולים עליהן בעת ההיא, או האם נוכל לתת להן כח ירינו? הטבע בראן לשבת בית והנה תתחרנה לעשות בחוץ מלאכתן, בכל הבדילן הטבע מהנברים, ויגזול מהן כל כח משפיע ופועל רק למקבלות שמן, וחנה תחפצנה להמר חק הטבע ולחיות משפיעות, לכן תבשלנה בדרכן ותראינה כאשר תקצר יריהן מהיטיב (התועה ח"ד התצאה שלישית צד 59).

ביבליוגרפיה: המגיד שנה כ"ט גליון 8, 10; הצמירה

בגלילות העליונות של אנילוס, ושם נהר בשם סאבאם וניכ מחו בשם הזה (שבע חכמות 180). אלדד הרני מספר: כשחרב בית המקדש עלו ישראל לבלב וכי ובא הענן ונשאם עם אהליהם וצאנם ובקדם והוליכם לחיליה וחורידם שם בלילה. ועוד אמר לנו: ספרו לנו אבותינו ואבותינו מאבותיהם ששמעו באותה הלילה רעש גדול ובבקר ראו חיל גדול ובבד והסב להם את הנהר שגולל אבנים וחול במקום שלא היה שם נהר מעולם, ותנהר ההוא עריין גולל אבנים וחול בלי מים ברעש גדול וקול גדול, שאלמלי היה פוגע בחר של בחל היה מנפצו. והנהר גולל כל ששת ימי השבוע אבנים וחול בלי שום טיפת מים, ובשבת נח. ובשעה שיעריב יום הששי בין השמשות תרד עליו ענן, ואין אדם יכול ליגש אליו עד מוצאי שבת, והוא ששמו סבטין. ואנו קוראין אותו סבטין. ויש מקומות באותו הנהר שאין להם רוחב אלא כששים אמה, והם עומדים בצד הנהר משם ואנו מכאן ומספרים אלו עם אלו. והם אסורין. מפני שהנהר מקיף עליהם, ולא אנו יכולין ליכנס אצלם ולא הם יכולין לצאת משם (הוצאת עפשטיין 5. 6). ונראה מספוריו שרעתו היא שסבטין הוא בדרומה של כוש, גם מהגדת אלכסנדר מקרן משמע כן ממהדורה אחת מזמן מאוחר שמעורבים בה ספורים עבריים, ושם יסופר שאלכסנדר הגיע במסעותיו לדרומה של מצרים לנהר אחר של חול המושך שלשה ימים מים ושלשה ימים חול (Zacher, Pseudo-Callis- thenes 185) והוא הוא נהר סבטין באגדות היהודים, רק הכותב שלא היה יהודי לא רצה לכתוב שהנהר נח בשבת, ובכקים אנדה היהודים שהנהר מושך ו' ימים מים וחול ונח ביום השביעי, יספר הוא שהוא מושך ג' ימים מים וג' ימים חול. הערבי אבן־פאקי בהזכירו הנהר הזה של אלכסנדר אומר בפירושו שהוא נהר סבטין הנח בשבת (נעלרעקע, בייסרענע צור נעשיכטע דעם אלכסנדראמאנס, צד 48). אבן אבאש יספר שלפני ארץ בני משה יש נהר המושך חול במרעה יתרה ונח רק בשבת. במכתב פריסמער יאהאנעס (סימן 31, 22) ידובר מן ים של חול ומנהר של אבנים בלי מים. הים ההוא נקרא שם mare harenosum היינו ים של חול. ומה בהעתקות ללח"ק, הים אורינשו" (קובץ על יד חיד 14). גם "נהר גדול ששכו ארנוייש ואומרים כי הנהר ההוא יצא מעדן" (שם 18) והוראת אורינשו בלשון רומית הוא "חול". ר' פתחיה טרגנשבורג בספור הסובב שלו יאמר: וביבנה יש מעיין שנובע כל ששה ימים ובשבת אפילו טיפה אחת אין בו (דף ד' דפוס פראג). זה מתאים לסיפור יוסיפוס ופליניאוס המדברים מנהר באי או בסוריא, ולא מנהר סבטין טגלות עשרת השבטים (הערות עפשטיין שם 13—15). בין המקורים האחרונים המזכירים את סבטין הם: שני מכתבים שנכתבו אחד ביניצ'א ואחד בפנליא להרב ר' שמואל מצנעלי בשנת רס"ג (1523), באחד

מהם כתוב: זה כמו מי ימים כתב אחד מאלכסנדריא מיהודי אחר וכותב דברים גדולים ונפלאים איך נהר סבטין נחרב ויבש עתה שלא כדרכו ביום ב' ביום ה' וביום ז' (בימים שקוראים בהם התורה) ברצון ה' ע"פ בת קול ועברו קיב רבוא יהודים שנשעו מלחלה ותבור ונהר גזן, ובאו ל' יום רחוק מארץ הצבי ושם חנו ברצון ה' ע"פ בת קול, שיחנו שם שתי שנים ואח"כ ילכו לקחת את ארץ הצבי וכו'. ר' גרשון ב"ר אליעזר הלוי בספרו גלילות אי (1630), ור' מנשה בן ישראל בספרו מקוה ישראל (פ"י סי' ל"ט) מחליט שסבטין נמצא סמוך לים הכספי. לדעת אברהם פריצול בספרו אורחות עולם (פכ"ד) כי הסבטין הוא נהר נגנו בחורו. בשנת 1847 נסע ר' משה יפה מירושלם בתור שריר לערב והודו, ובעצת ר' יוסף שווארץ בעל תבואות הארץ נתן את לבו לדרוש בדרכו על עשרת השבטים, והוא שלח לו אגרת בחדש תשרי שנת תרי"ח כי שמע בעיר עדן כי יש ליהודי אביסיניא מלכות מיוחדת החיל צבא. גם הודיעוהו כי יש ממלכה ישראלית גם בחינא וגם הסבטין ידוע שם. ביום כ"ח אייר תרי"ח כותב ר' משה מכלכותא: דברים ברורים ונאמנים שמעתי על אדות הסבטין הנמצא בחינא. הסוחר העשיר תיחודי ששון בבומבאי שלח בימים ההם את עבדאללה בנו בדבר מסחרו לקאנטון, ומשרתו סיפר לו כי ארדנו שמע מהמתורגמן שלו כי ברור כשמש כי מהלך שני חדשים מקאנטון יש נהר הזורק ששה ימים אבנים וחול למרום ורק בשבת הוא נח, אבל אין מעפיל לעבור את הנהר הקדוש גם בשבת, והסוחרים המביאים סחורה לארץ ההיא מניחים את סחורתם בעבר הנהר מה ותחזרים למקום ששמנו באו, ואחר השבת הם שבים ומוציאים את סחיר הסחורה או את סחורתם כמו שהיתה (לזר, עשרת השבטים 89). לדעת ר'ד קויפמאן נפלה טעות במה שמיחסין הנהר של "חול" לנהר סבטין, כי תחת עפרות חול חשבו שהוא נהר של ימות החול ולא של שבת וחלוי בו אגדת סבטין (R. E. J. xxi, 285). אגדת סבטין היתה חביבה ליהודים ומצאה לה מקום בזמירות ישראל ליום השבת בזמר מה יפית לליל שבת: "סבטין המתגלגל בכל יום נח כעם סגלי, בזמר יום שבת קודש הוא: "סבטין הנהר שבכל יום רץ יוכיח בו מנוח".

ביבליוגרפיה: פין, פרחי צפון ח"פ 188; לעוו- זאהן, בית האוצר צד 221; בכורי העתים ח"ח 49; הבוקר אור 1881 צד 241; ש"ס לזר, עשרת השבטים ע"י מפתחות, דראהאביש 1908.

א.

סמוכים: דרש על חבור של שני פסוקים או שתי פרשיות או שני ענינים, אף שהם שונים זה מזה, וחז"ל דרשו שיש טעם וכוונה במסופח על קרבתם וחבורם, לפעמים דרשו בדרך אנדרה ולפעמים בדרך חלכה ותציאו מחדרש הזה דינים קבועים. ר' יוחנן אמר